

UNA GRAMÀTICA ESCOLAR CATALANA INÈDITA
DEL S. XIX: ELS *ELEMENTS DE GRAMÀTICA*
LEXICOLÒGICA DE SALVADOR VILANOVA I
PUJALS*

FRANCESC BERNAT I BALTRONS

(Universitat de Barcelona)

1 MARC HISTÒRIC DELS *ELEMENTS DE GRAMÀTICA LEXICOLÒGICA*

Com és sabut, durant la segona meitat del segle XIX la construcció de l'estat-nació espanyol, ara en mans dels liberals, s'accelera i intensifica notablement. Com a conseqüència, una de les prioritats oficials serà estendre la llengua de la nació espanyola, el castellà, a tots els àmbits formals on encara no era present, la qual cosa implicava foragitar la llengua catalana dels darrers espais públics on es mantenia. Entre les diverses iniciatives legals que podríem citar com a exemples d'aquesta política, una de les més significatives és la Llei d'Instrucció Pública del 1857 (més coneguda com a llei Moyano),¹ la qual determina que la llengua vehicular i l'única gramàtica que s'ha d'aprendre a l'escola primària és la castellana.

Paradoxalment, aquesta expansió funcional del castellà coincideix cronològicament amb la reintroducció del català en la literatura culta, i una mica més tard, amb la gènesi del catalanisme polític. Aquest darrer moviment, que s'anirà consolidant al darrer quart del segle XIX, qüestionarà aviat la política lingüística de l'estat fins al punt de demanar l'oficialitat de la llengua catalana i impulsar-ne l'ús als àmbits formals. Per aquesta raó, el catalanisme naixent de finals del vuit-cents s'adonà de seguida que la reintroducció del català a l'escola era crucial si hom volia que tornés a ser la

* Aquest article s'insereix dins el projecte FFI2012-31489 del Grup d'Estudi de la Literatura del Vuit-cents. Avancem, a més, que es tracta dels primers resultats d'un treball en curs.

1. Cal sumar als efectes d'aquesta llei, la del notariat del 1862 i 1874, i la d'enjudiciament civil del 1881.

llengua principal de la vida cultural i pública del país.² Així ho manifestava clarament Francesc Flos i Calcat, un dels primers pedagogs catalanistes:

«[N]o serà per demés preguem una i mil voltes a tots aquells que s'interessen pel bé de Catalunya, procurin que lo indicat en nostre humil Memòria se realisi aviat, puix de fer-ho aixís, no sols la llengua catalana i l'esperit patri s'inculcaria en les escoles de primeres lletres, sí que també, a llargs passos arribaria als Instituts i Universitats, s'introduiria en les oficines i despatxos, en les sessions de totes les corporacions, en una paraula, pertot arreu a on se manifesta la vida de la pàtria catalana» (Flos 1886: 23, *apud* Monés 1984: 90).

Aquestes reivindicacions havien estat precedides durant el Sexenni revolucionari (1868-1874) pel debat sobre els efectes de l'ensenyament en castellà a Catalunya, que havia aflorat amb força entre diversos mestres de primària. Com a conseqüència, diversos docents com Salvador Genís, Agustí Rius o Odó Fonoll, ja havien manifestat que l'obligatorietat d'ensenyar en castellà ocasionava seriosos problemes al procés d'aprenentatge dels nens catalans, perquè el seu desconeixement de la llengua oficial els comportava un retard considerable en l'adquisició de les matèries, a banda que tampoc aconseguien aprendre-la bé.³ Per aquesta raó, aquests mateixos mestres proposaven, amb matisos diferents, ensenyar primer el castellà com una llengua estrangera a partir del català, per tal d'introduir-lo progressivament en la pràctica educativa quan els nens en tinguessin un coneixement mínim o suficient. Malgrat que aquestes propostes fossin aplicades a títol personal per alguns docents, com Salvador Genís,⁴ i debatudes fins i tot al Congreso Pedagógico Nacional celebrat a Barcelona el 1888, a la pràctica aquest model de bilingüisme escolar transitori no era més que una manera intel·ligent de facilitar l'aprenentatge del castellà als nens que no qüestionava en absolut l'arrel política del problema: l'aplicació de la llei Moyano. Es tractava, doncs, d'una via molt diferent de la que preconitzaran a partir de la dècada del 1880 els encara minoritaris mestres catalanistes, conscients que calia treballar per aconseguir una escola en què el català fos la llengua vehicular de tot el sistema educatiu.

Més enllà de les reivindicacions polítiques o les propostes, el primer pas reeixit del catalanisme pedagògic fou la fundació del Col·legi Sant Jordi a Barcelona per Francesc Flos i Calcat el 1898 i la creació de

2. Com a exemple significatiu, destaquem que Valentí Almirall, el primer gran teòric del catalanisme, va defensar molt aviat el dret a l'escolarització en català a l'article *Una qüestió important* (1873) i va criticar amb contundència els efectes negatius de l'ensenyament en castellà al Memorial de Greuges (1885).

3. Per a més informació sobre aquest corrent, vegeu Monés (1984: 83-102) i Solà (1984).

4. Genís fou un destacat defensor d'aquest mètode a través de nombroses obres, entre les quals destaquem *El auxiliar del maestro catalán en la enseñanza de la lengua castellana* (1869) i *Lectura bilingüe* (1900).

l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana l'any següent.⁵ Tanmateix, coneixem encara poc algunes iniciatives anteriors,⁶ com la que estigué protagonitzada per Salvador Vilanova i Pujals (Reus, 1858-1893), un mestre i periodista que participà activament en l'Associació Catalanista de Reus.⁷ Vilanova fou un dels primers catalanistes que emprengué una iniciativa perquè el català tornés a ser la llengua vehicular de l'escola. Així, el 1886 persuadí la Junta de l'Associació Catalanista de Reus, de la qual formava part, per tal de celebrar una reunió amb els mestres de la localitat amb la finalitat de convèncer-los de la necessitat d'ensenyar en català. La resposta dels ensenyants va ser dir que no ho feien per manca de ganys sinó de materials escolars en llengua catalana, una resposta que no sabem si podem qualificar de sincera o evasiva. Tot i que l'Ajuntament de Reus tallà ràpidament la iniciativa per il·legal, Vilanova va decidir escriure diversos materials escolars en català amb l'esperança que els mestres els utilitzessin si s'aconseguia distribuir-los als centres, malgrat les prohibicions.

Com a resultat, Vilanova redactà dues obres, els originals i drets de les quals donà el 1887 a l'Associació Catalanista de Reus: el sil·labari *Primers passos en la ensenyansa de la lectura de la llengua catalana* (Reus: Estampa de la Viuda de Torroja, 1888)⁸ i un manual per a l'ensenyament de la gramàtica de la llengua catalana, que restà inèdit i havia d'intitular-se, segons Solà i Marcet (1998: 2115), *Enciclopèdia de la infància, mètode Larousse, aplicat a l'idioma català*. La manca d'èxit del sil·labari ha de ser la causa per la qual la segona obra mai no arribà a la impremta i se n'havia perdut totalment el rastre. Amb tot, el professor Josep Maria Domingo va localitzar fa poc un voluminós manuscrit anònim de 252 pàgines, intítulat *Elements de gramàtica lexicològica*, que segurament és el nom definitiu que Vilanova va donar a la seva gramàtica escolar catalana. Una altra dada que ho corroboraria és el fet que els *Elements* citats són una clara adaptació al català d'una gramàtica escolar francesa de Pierre Larousse, la qual cosa és, al nostre parer, una de les millors proves de l'autoria de Vilanova. A banda que els *Elements* són el primer intent d'aplicar al català el mètode lexicològic de Larousse, un dels enfocaments més avançats d'ensenyament grama-

5. Després de publicar *Las escuelas catalanas: consideradas com á base principal y necesaria pera la propagación de la causa regional* (1886), Flos havia aconseguit que un grup de joves del Centre català fundés un Patronat de l'Ensenyança catalana. Tanmateix, l'escissió que va patir l'entitat catalanista el 1887 va frustrar aquesta iniciativa, perquè els joves esmentats s'arregleraren amb la Lliga regionalista, que prioritza controlar la universitat.

6. Vegeu-ne un resum a Anguera (1997: 185-212). Una altra iniciativa interessant en català, que ha estat poc estudiada, és la breu *Gramàtica catalana* de Bartomeu Sala (1889), la primera pensada per a escolars publicada al s. XIX. Amb tot, aquesta obra no conté exercicis, a diferència de la de Vilanova.

7. Per a més informació sobre les activitats i la figura de Vilanova, vegeu Santasusagna (1882: 294-297).

8. És molt significatiu que el títol original d'aquest llibret, simplificat pels editors, fos *Arma descentralisadora. Primers passos en la ensenyansa de la lectura de la llengua catalana*.

tical que existia a l'època,⁹ cal subratllar que estem davant de la primera obra concebuda com a manual escolar de la llengua catalana, amb totes les implicacions històriques i lingüístiques que això comporta.

Un cop assenyalat el gran valor històric que té aquesta obra després de contextualitzar-la, l'objectiu d'aquest article serà donar a conèixer les principals característiques d'aquesta gramàtica inèdita de Vilanova i fer-ne una sumària valoració pedagògica i lingüística. A continuació, doncs, descriurem breument l'estructura i el contingut dels *Elements de gramàtica lexicològica* de Vilanova i estudiarem les fonts en què degué basar-se.

2 CARACTERÍSTIQUES GENERALS I FONTS DE LA GRAMÀTICA DE VILANOVA

El manuscrit que conté els *Elements de gramàtica lexicològica* és un quadern rectangular de tapa dura d'uns 15 centímetres d'ample per 10 d'alt. La gramàtica pròpiament dita ocupa 240 pàgines d'aquesta llibreta i està escrita a doble cara amb una lletra molt clara. L'obra s'estructura en una petita introducció (*Generalitats*), dotze capítols dedicats a les classes de mots (nom, article, adjectiu, pronom, gènere, verb, participi, nombre, adverbi, preposició, conjunció i interjecció) i un tretzè capítol anomenat *Observacions particulars sobre les diferents espècies de paraules*, als quals segueixen tres parts sense numerar: *Prosòdia*, *Ortografia* i un sil·labari inacabat que Vilanova intitula *Pràctica de l'ortografia*. Aquesta darrera part, que consta de 12 pàgines i ocupa un espai diferenciat de la resta de seccions al manuscrit, és segurament l'origen o un primer esbós de l'única obra publicada de Vilanova, el sil·labari *Primers passos en la ensenyansa de la lectura en llengua catalana* al qual ja hem al·ludit.

Tant l'estructura com el contingut de l'obra és, en bona part, un compromís entre les dues fonts que Vilanova emprà per tal de confegir els *Elements*: la *Petite grammaire lexicologique du premier âge* (1857) de Pierre Larousse, una versió reduïda de la *Grammaire élémentaire lexicologique* (1849) feta pel mateix autor, i la *Gramàtica de la llengua catalana* (1867) d'Antoni de Bofarull i Adolf Blanch. Així, la introducció i els tretze primers capítols (que, a més, estan numerats) remetent clarament a la gramàtica de Larousse mentre que les últimes parts, sobretot la *Prosòdia*, es poden adscriure a la de Bofarull i Blanch, que seguien l'esquema clàssic de dividir les gramàtiques en quatre parts: Analogia, Sintaxi, Prosòdia i Ortografia. De fet, el mateix Vilanova ja explica a la introducció dels *Elements* que les gramàtiques estan dividides en les quatre seccions que acabem d'esmentar, però ell les aplicà només en part perquè preferí seguir sobretot l'estructura

9. Sobre les característiques del mètode lexicològic de Larousse, vegeu Barsi (2005).

més moderna de Larousse. Amb tot, l'esquema del pedagog francès no deixa de ser una simplificació de la disposició gramatical clàssica, atès que els dotze primers capítols corresponen a la descripció de les classes de mots que antigament s'inclouien a la part d'analogia, mentre que el capítol XIII, el més llarg de tots, s'encarrega d'explicar l'ús de cada una de les categories lèxiques descrites abans al llibre, és a dir, la sintaxi. Larousse, fins i tot, i a diferència de Vilanova, l'intitulà *Syntaxe des dix espèces de mots*. Així mateix, l'ortografia és present a tots els capítols de la *Petite grammaire* d'una manera pràctica.

La principal novetat de les obres gramaticals de Pierre Larousse destinades a l'ensenyament¹⁰ rau en la combinació d'explicacions teòriques, succintes i de gran claredat, amb nombrosos exercicis pràctics de lèxic que integren l'ús de les regles gramaticals (d'aquí el nom de mètode lexicològic), concebuts amb la finalitat d'enriquir el vocabulari de l'alumne de manera deductiva tot aprenent alhora gramàtica i ortografia. Larousse i altres gramàtics de l'època s'insereixen en un moviment renovador que va contribuir a una descripció més immediata de la gramàtica i a un tipus d'ensenyament més centrat en les capacitats lògiques de l'alumne que no en la memòria. Així definia el mateix autor els exercicis lexicològics que caracteritzen els seus manuals:

«[Les] devoirs lexicologiques, c'est-à-dire d'invention, doivent initier les enfants à l'intelligence des mots, à les conduire infailliblement, par une voie sûre, neuve et attrayante à exprimer avec facilité leurs pensées, ce but de toutes les études, auquel on arrive si difficilement par la méthode grammaticale ordinaire» (Larousse 1857: *Préface*).

El mètode lexicològic creat per Larousse va ser molt seguit a França, Bèlgica i Suïssa gràcies a l'editorial fundada per ell mateix i un soci (Librairie Larousse et Boyer), que reimprimia i difonia contínuament les seves obres, i també a través de les revistes pedagògiques que impulsà. El seu esperit empresarial li va permetre aprofitar la reforma de les escoles durant el II Imperi francès per trobar un nínxol de mercat assegurat gràcies a la demanda de les institucions i els mestres. Però l'èxit del mètode de Larousse no s'explica només per la bona xarxa comercial que bastí sinó també per la voluntat de divulgar un saber restringit tradicionalment a les elits. Per això, a totes les seves obres, tant les gramaticals i lexicogràfiques com les

10. Aquest projecte d'ensenyament gramatical es concretà en una sèrie de tres obres que duia el nom col·lectiu de *La lexicologie des écoles, cours complet de langue française et de style divisé en trois années*, les quals van ser contínuament revisades i reeditades, tant els tres voluminosos llibres principals com les nombroses obres menors que en deriven, fins i tot amb alguns canvis de títol (vegeu Barsi (2005: 3-4). Precisament, la *Petite grammaire lexicologique du premier âge* en què es basà Vilanova és una versió simplificada de la primera obra d'aquesta sèrie, la *Grammaire élémentaire lexicologique* (1849), a la qual seguí més tard el *Cours lexicologique de style* (1851) i la *Grammaire supérieure* (1868).

enciclopèdies, hi ha un compromís social que es tradueix sovint en un projecte d'aculturació i laïcització nacional, paral·lel al que acompanyà les reformes escolars.¹¹ L'objectiu final de les obres gramaticals i lexicogràfiques de Larousse, doncs, era el d'ensenyar els francesos a expressar-se adequadament a través dels mitjans que els ofereix la seva llengua, una condició indispensable per esdevenir ciutadans lliures, segons el seu parer.

Cal destacar que la tria del mètode lexicològic per Vilanova constitueix una aposta no només per connectar amb un dels corrents de renovació pedagògica gramatical més moderns de la segona meitat del vuit-cents sinó també la voluntat d'enllaçar les reformes pedagògiques amb el renaixement nacional que perseguia el catalanisme. Aquest és un altre exemple —potser un dels primers— de les estretes relacions que ha mantingut el catalanisme amb els moviments de renovació pedagògica a Catalunya ja des dels inicis¹² (i continuada durant bona part del s. XX), que cal explicar com una conseqüència de la voluntat de regeneració politicosocial que compartien. La *Petite grammaire lexicologique* de Larousse, doncs, és el model teòric dels *Elements de gramàtica lexicològica* de Vilanova i l'obra d'on extreu una part considerable dels materials que formen aquesta gramàtica escolar inèdita. Així, Vilanova segueix l'estructura fonamental del manual de Larousse (la introducció i els tretze primers capítols), la presentació de les explicacions teòriques en petits paràgrafs numerats dins cada capítol, gran part dels comentaris gramaticals citats (molts dels quals són simples traduccions de l'original) i una bona part dels exercicis lexicològics que acompanyen les explicacions, els quals representen la principal novetat dels *Elements* en el marc de la gramatografia catalana contemporània.

Tanmateix, Vilanova no podia basar-se només en una gramàtica concebuda per a l'ensenyament del francès, per la qual cosa és obvi que va haver de recórrer a altres fonts o fer-hi aportacions personals. Com era d'esperar, la *Gramàtica de la llengua catalana* (1867) de Bofarull i Blanch, una de les més influents al s. XIX i continuadora de la línia clàssica encetada per la gramàtica de Ballot (1815),¹³ havia de ser un referent ineludible per a Vilanova. Aquesta gramàtica, fonamentada en la recuperació dels usos gramaticals cultes dels segles XVI i XVII i pensada com una contribució a *la bella y provechosa obra de la restauración del idioma catalán* (Bofarull i Blanch 1867: 6), és un exemple característic del model de català acadèmic emprat pels autors que participaven als Jocs Florals restaurats del s. XIX,

11. Per a més informació, vegeu Barsi (*Op. cit.*). Com a exemple significatiu, assenyalem que el *Nouveau Dictionnaire de la langue française* (1856), el precedent del famós *Petit Larousse*, va ser condemnat per l'Església a figurar en l'Índex de llibres prohibits de la Inquisició romana.

12. Vegeu-ne una aproximació a Monés (1977). Amb tot, aquest mateix autor ja avisa que cal estudiar més aquestes relacions, perquè en tenim una visió incompleta i mitificada.

13. Per a més informació, vegeu Rico i Solà (1995: 21-31).

per la qual cosa està concebuda bàsicament per als usos literaris. Aquest plantejament havia de suposar un problema per als objectius de Vilanova, ja que la seva gramàtica havia d'adreçar-se a un públic molt diferent —els escolars— que no podia entendre ni interessar-se per l'enfocament descriptiu de Bofarull i Blanch, d'altra banda qüestionable per un mestre que volia enllaçar amb els moviments de renovació pedagògica.

Per aquesta raó, tot i que la *Gramàtica de la llengua catalana* és l'altra de les fonts dels *Elements*, cal dir que Vilanova no en fa una còpia sinó una adaptació molt lliure, ja sigui simplificant, modificant o ampliant els continguts del primer. Vilanova, doncs, fa servir com a model aquesta obra quan ha d'exemplificar les explicacions gramaticals, mostrar els paradigmes de les diferents classes de mots i comentar-ne les particularitats del català, tot i que no sempre és fàcil detectar-ne els paral·lelismes a causa de les adaptacions. Així mateix, una de les seccions dels *Elements*, la Prosòdia, que Larousse no va tenir en compte, és una simplificació del mateix capítol de la gramàtica de Bofarull i Blanch. En canvi, l'ortografia, una altra secció on esperaríem trobar influències dels dos gramàtics catalans —i que tampoc apareix explícitament a la de Larousse—, està concebuda d'una manera radicalment diferent.¹⁴ En aquest procés d'adaptació, tampoc no podem descartar que Vilanova hagués consultat altres materials bibliogràfics catalans, procedents segurament de la tradició escolar, però no els hem pogut detectar en una primera anàlisi.¹⁵

3 L'ORIGINALITAT DE LA GRAMÀTICA DE VILANOVA

Malgrat que Vilanova s'inspirés en la renovadora obra de Larousse i la gramàtica de tall clàssic de Bofarull i Blanch, és evident que aquests dos models no eren suficients per tal d'aconseguir l'objectiu que es proposava: un manual escolar de llengua catalana. Per una banda, perquè Larousse li podia oferir el disseny general i un model teòric avançat però no els continguts, que estaven pensats per al francès; per altra banda, perquè la gramàtica de Bofarull i Blanch estava pensada per a adults i partia, a més, d'un model molt concret de llengua literària, força allunyada de la dels nens. Per

14. Tot i que no tenim prou espai per tractar l'ortografia, avancem que Vilanova en fa una presentació eminentment pràctica. Així, precisa les parelles de lletres (com B/V, S/SS o G/J) que poden ocasionar conflictes a l'alumne per homofonia, distingeix les vocals obertes i tancades per saber accentuar-les, comenta la casuística de la lletra H i detalla molt més que Bofarull l'ús dels signes de puntuació. La gramàtica de Bofarull i Blanch, en canvi, es limita a la clàssica presentació i comentari de cada lletra per separat. Fins i tot, Vilanova, que seguia l'ortografia tradicional amb algunes incoherències, no sempre coincideix amb les propostes defensades pels dos jocfloralistes.

15. Amb tot, hem comprovat que no va basar-se en les altres dues gramàtiques catalanes més consultades del s. XIX: ni la *Gramàtica de la llengua catalana* de Pau Estorch i Siqués (1857) ni la *Gramàtica i apologia de la llengua catalana* de Ballot (1815). Recordem, a més, que aquest article són els primers resultats d'un projecte en curs.

aquests motius, cal destacar que l'originalitat dels *Elements de gramàtica lexicològica* de Vilanova rau precisament en el procés d'adaptació dels dos models citats i en els materials que hi hagué d'afegir, provinents segurament de la seva pròpia experiència docent, per tal de suplir el que no li oferien les dues gramàtiques esmentades.

A continuació, doncs, comentarem alguns exemples del procés d'adaptació a què acabem d'al·ludir que ens serviran, alhora, per copsar les aportacions personals de Vilanova que creiem que val la pena subratllar. Per tal d'aconseguir-ho, analitzarem sumàriament les característiques d'alguns capítols significatius de les diferents parts que formen els *Elements*. Es tracta, concretament, de la introducció (*Generalitats*) i dels capítols II i VI, dedicats als determinants i als verbs, respectivament.

Així, un primer examen de la introducció dels *Elements* ens mostra que, tot i tractar-se d'una adaptació del capítol *Généralités* de la gramàtica de Larousse, Vilanova no es limita a traduir-lo sinó que, a més, l'amplia i en modifica alguns aspectes. Entre els paral·lelismes més significatius, trobem la descripció de les lletres de l'alfabet (adaptades per Vilanova al català), la classificació dels mots en deu categories (nom, article, adjectiu, pronom, verb, participi, adverbi, preposició, conjunció i interjecció), la definició de la gramàtica i la seva funció (*l'art, o sigui lo conjunt de regles, que ensenya á parlar y escriure be*) i una curiosa distinció entre llengües riques i pobres basada en el nombre de mots, que Larousse utilitza per exaltar el francès i que Vilanova, molt perspicaçment, adapta al català (*La llengua catalana es una de las mes ricas, donchs consta á lo menos de cent mil veus*). Entre les diferències més significatives, cal assenyalar la descripció dels tipus de llenguatge: Larousse diferencia entre els signes, la paraula i l'escriptura, mentre que Vilanova distingeix entre llenguatge natural (de tots els humans) i artificial (el propi *d'una comarca o nació*), subdividit aquest últim entre llenguatge parlat i escrit. Així mateix, una altra diferència significativa és el fet que Vilanova hi afegeix les definicions d'idioma i de gramàtica catalana, i l'explicació de les quatre parts d'una gramàtica (analogia, sintaxi, prosòdia i ortografia), que Larousse obvia tal com ja hem avançat.

Quant als determinants, que Vilanova comenta sobretot en el capítol III (Adjectiu) tot i que també en parla al IV (Pronom), el més interessant és analitzar com descriu aquest tipus de mots a partir d'una selecció dels exemples de la gramàtica de Bofarull i Blanch, més enllà del fet que les definicions teòriques i els exercicis són adaptacions del manual de Larousse. En aquest sentit, i com a exemples significatius, ens centrarem només en el procés d'adaptació dels demostratius i els possessius tòpics. Pel que fa als primers, Vilanova simplifica els paradigmes aportats per la *Gramàtica de la llengua catalana*, ja que només reconeix la sèrie amb el reforç inicial

(*aquest, aqueix i aquell*) i no, en canvi, els demostratius *est, eix, aquell*, que també eren admesos pels partidaris del català acadèmic. Destaquem també la vacil·lació entre el plural *aquestos i aquests* al manual del pedagog reusenc. Així, en el capítol dedicat a l'adjectiu Vilanova només cita la primera forma de plural citada, mentre que en el dels pronoms ja admet totes dues possibilitats, tal com apareix a la gramàtica dels dos autors. Pel que fa als possessius tòncics, Vilanova simplifica dràsticament els paradigmes descrits per Bofarull i Blanch, ja que només esmenta el paradigma amb consonant labial al femení (*la meua, la teua, la seva*), a diferència dels dos autors citats que també admetien els femenins medievals (*la mia, la tua, la sua*) i les formes amb [w] interna (*la meua, la teua, la seua*), així com els antics *llur/llurs*. Tot i que no podem ser taxatius, ens sembla evident que Vilanova està fent una aposta per tal d'adaptar-se als determinants que coneixien els nens, especialment de la seva comarca, i rebutjar aquelles formes que els eren desconegudes o llunyanes.

Respecte a la conjugació verbal, ens centrarem només en un aspecte per manca d'espai, tot i que és un dels capítols més interessants i complets dels *Elements*: la descripció i la nomenclatura dels temps verbals de la primera conjugació regular. Així, cal destacar que Vilanova presenta aquest grup de verbs a partir de l'exemple *amar* inspirant-se en el model de Bofarull i Blanch, tot i que el resultat final se'n distancia moltíssim, perquè també va adaptar molts elements de l'esquema descriptiu i la nomenclatura de Larousse i, fins i tot, va fer-hi algunes aportacions originals. La conseqüència és una presentació molt completa i innovadora, que s'allunya de la que era habitual a les gramàtiques catalanes de l'època. Per tal de copsar ràpidament el resultat final, hem sintetitzat en el següent quadre la conjugació de la primera conjugació tal com apareix a les tres gramàtiques que comentem (indiquem només la primera persona):

Larousse	Vilanova ¹⁶	Bofarull i Blanch ¹⁷
INDICATIF Présent: <i>Je chante</i> Imparfait: <i>Je chantais</i> Passé défini [avui simple]: <i>Je chantai</i> Passé indéfini [avui composé]: <i>J'ai chanté</i> Passé antérieur: <i>J'eus chanté</i> Plus-que-parfait: <i>J'avais chanté</i> Futur [avui simple]: <i>Je chanterai</i> Futur antérieur: <i>J'aurai chanté</i>	INDICATIU Present: <i>Jo amo</i> Pretèrit imperfecte: <i>Jo amava</i> Pretèrit perfecte (1 ^a forma): <i>Jo amí</i> Pretèrit perfecte (2 ^a forma): <i>Jo vaig amar</i> Pretèrit compost (1 ^a forma): <i>Jo he amat</i> Pretèrit compost (2 ^a forma): <i>Jo haguí amat</i> Pretèrit Plusquamperfecte: <i>Jo havia amat</i> Futur imperfecte: <i>Jo amaré</i> Futur perfecte: <i>Jo hauré amat</i>	Indicativo presente: <i>Jo amo</i> Pretérito imperfecto: <i>Jo amava</i> Pretérito perfecto: <i>Jo amí o vaig amar</i> Futuro simple: <i>Jo amaré</i>
CONDITIONNEL Présent: <i>Je chanterais</i> Passé (1 ^{er} forme): <i>J'aurais chanté</i> Passé (2 ^e forme): ¹⁸ <i>J'eusse chanté</i>	CONDICIONAL Present: <i>Jo amaria</i> Passat: <i>Jo hauria amat</i>	Pretérito imperfecto: <i>Jo amaria</i>
IMPERATIF <i>Chante</i>	IMPERATIU Present: <i>Ama tu</i>	Imperativo: <i>Ama tu</i>
SUBJONCTIF Présent ou futur [avui sols présent]: <i>Que je chante</i> Imparfait: <i>Que je chantasse</i> Passé: <i>Que j'aie chanté</i> Plus-que-parfait: <i>Que j'eusse chanté</i>	SUBJUNTIU Present: <i>Que jo ame</i> Pretèrit imperfecte: <i>Que jo amàs</i> Pretèrit perfecte: <i>Que jo baja amat</i> Pretèrit Plusquamperfecte (1 ^a forma): <i>Que jo haguera amat</i> Pretèrit Plusquamperfecte (2 ^a forma): <i>Que jo hagués amat</i>	Subjuntivo presente: <i>Que jo ame</i> Pretérito perfecto: <i>Que jo amàs</i>
INFINITIF Présent: <i>Chanter</i> Passé: <i>Avoir chanté</i> Participe présent: <i>Chantant</i> Participe passé: <i>Chanté(e), ayant chanté</i>	INFINITIU Present: <i>Amar</i> Participi: <i>Amat</i> Gerundi: <i>Amant</i>	Infinitivo: <i>Amar</i> Participio: <i>Amat</i> Gerundio: <i>Amant</i>

Com veiem, hi ha diversos canvis descriptius i terminològics significatius. Així, en primer lloc, Vilanova no es limita als temps simples sinó que, com Larousse, també aporta els compostos i classifica tots els temps pel

16. Respectem la terminologia original de Vilanova i només en regularitzem els accents.

17. Bofarull i Blanch només descriuen els temps verbals simples, sense classificar-los a partir del mode, i precedint la conjugació catalana de la traducció castellana. En el quadre, però, els hem agrupat segons el mode per tal de coincidir amb l'esquema emprat per Vilanova i Larousse. Remarquem també que els dos primers gramàtics citats confonen el condicional *amaria* amb l'imperfet de subjuntiu; fins i tot, el situen després del present de subjuntiu. Així mateix, separen erròniament *amara* i *amase* en dos temps diferents (vegeu Bofarull i Blanch 1867: 38).

18. Aquest temps avui es considera desaparegut i ja no sol aparèixer a les gramàtiques franceses.

mode verbal. En segon lloc, Vilanova, inspirant-se en la doble forma del *Passé conditionnel* francès, aplica la distinció entre primera i segona formes a diversos temps del català: el perfet d'indicatiu (simple i perifràstic), el plusquamperfet de subjuntiu (segons l'auxiliar *haguera* o *hagués*) i el *pretèrit compost* d'indicatiu (de fet, l'indefinit i l'anterior d'indicatiu a partir d'una mala adaptació del *pretérito compuesto* del castellà). Val la pena remarcar la innovació que suposa l'aplicació de l'esquema terminològic del francès per part de Vilanova als dos primers temps citats, ja que és evident que es tracta de dues variants lectals del mateix temps en català, així com la voluntat d'estendre'l a altres casos, com l'indefinit i l'anterior d'indicatiu en què creia —erròniament— que també es donava una relació gramatical i semàntica similar.¹⁹ En tercer lloc, assenyalem la nova terminologia aplicada als futurs simple i compost per Vilanova, que anomena *perfecte* i *imperfecte* respectivament, una nomenclatura que és aliena a la que utilitzen els manuals de Bofarull i Larousse i que parteix segurament de la influència de la gramàtica castellana.²⁰ En quart i darrer lloc, destaquem la influència del francès en la terminologia que Vilanova empra per referir-se al condicional simple i compost que, com en aquesta llengua, anomena de *present* i de *passat*. En definitiva, és evident que Vilanova pren molts més elements descriptius i terminològics de la classificació verbal de Larousse que no de la gramàtica de Bofarull i Blanch, la qual esmena en profunditat. Però també és clar que hi introdueix altres canvis (que parteixen, segurament, de la seva experiència docent) i que l'esforç descriptiu de la conjugació verbal als *Elements*, per molt que pugui ser qüestionat en alguns aspectes, supera considerablement el de les gramàtiques catalanes de l'època.

4 CONSIDERACIONS FINALS

A través d'aquest breu article, esperem haver demostrat que la gramàtica inèdita de Vilanova constitueix una baula importantíssima a fi d'entendre millor tant el procés de recuperació de la llengua catalana a l'escola a finals del s. XIX com la recepció al nostre país dels corrents de renovació de l'ensenyament, a banda de ser un exemple significatiu de la relació que han mantingut aquest dos moviments a casa nostra des de la seva implantació. Només ens resta desitjar que aquesta breu aproximació hagi aconseguit esperonar els nostres gramatògrafs, pedagogs i historiadors a continuar investigant aquest manuscrit fins avui desconegut.

19. En les gramàtiques castellanes el nostre pretèrit indefinit (la 1ª forma de Vilanova) encara se sol anomenar *pretérito compuesto*, però en cap cas se'l relaciona amb el pretèrit anterior (2ª forma), que duu el mateix nom que en català. Ignorem, doncs, quin és l'origen d'aquest error de Vilanova.

20. En castellà el futur compost de subjuntiu s'anomena *perfecto*. Seguint la lògica d'aquesta terminologia, Vilanova cregué que el futur simple d'indicatiu en català havia de ser un *imperfecte*.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ANGUERA, PERE (1997): *El català al segle XIX: de llengua del poble a llengua nacional*. Barcelona, Empúries.
- BARSI, MONICA (2005): «La méthode lexicologique de Pierre Larousse». *Quaderni del CIRSIL*, vol. 4, p. 1-25. Disponible a: <http://amsacta.unibo.it/2306/1/barsi.pdf>.
- BOFARULL, ANTONI DE / BLANCH, ADOLF (1867): *Gramática de la lengua catalana*. Barcelona, Espasa.
- LAROUSSE, PIERRE (1857): *Petite grammaire lexicologique du premier âge*. Paris, Librairie Larousse et Boyer.
- MARCET, PERE / SOLÀ, JOAN (1998): *Història de la lingüística catalana: 1775-1900. Repertori crític*. Girona / Vic, Universitat de Girona / Eumo.
- MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, JORDI (1977): *El pensament escolar i la renovació pedagògica a Catalunya (1833-1938)*. Barcelona, La Magrana.
- MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, JORDI (1984): *La llengua a l'escola (1714-1939)*. Barcelona, Barcanova.
- SANTASUSAGNA, JOAQUIM (1982): *Reus i els reusencs en el Renaixement de Catalunya fins al 1900*. Reus, Associació d'Estudis Reusencs.
- RICO, ALBERT / SOLÀ, JOAN (1995): *Gramàtica i lexicografia catalanes: síntesi històrica*. València, Universitat de València.
- SOLÀ, JOAN (1984): «L'ensenyament del castellà a Catalunya al segle XIX». MONÉS, JORDI / SOLÀ, PERE (ed.): *Actes de les 5enes Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, vol. 2. Vic, Eumo, p. 175-192.